

Ευάνθης Χατζηβασιλείου

Το Κυπριακό Ζήτημα, 1878-1960: Η Συνταγματική Πτυχή

Πρόλογος: Κωνσταντίνος Σβολόπουλος,
εκδ. Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα, 1998, σελ. 211.

Το κυπριακό ζήτημα πάντοτε είχε μια ιδιαίτερη θέση στην ελληνική βιβλιογραφία. Αυτό επιβεβαιώνεται για μια ακόμη φορά με την έκδοση ενός πολύ αξιόλογου και ολοκληρωμένου έργου που καλύπτει τις συνταγματικές πτυχές της σύγχρονης ιστορίας της Κύπρου κατά την εποχή της Αγλοκρατίας.

Το βιβλίο *Το Κυπριακό Ζήτημα, 1878-1960: Η Συνταγματική Πτυχή* αναφέρεται στο θεσμικό καθεστώς της Κύπρου κατά την περίοδο που η μεγαλόνησος ήταν αποικία της Μεγάλης Βρετανίας. Η βασική θέση του είναι ότι η κυπριακή συνταγματική ανάπτυξη διαβρώθηκε από την επιρροή των διεθνοπολιτικών προτεραιοτήτων της αποικιακής δύναμης. Αυτό έγινε ιδιαίτερα έκδηλο κατά τα τέλη της δεκαετίας του 1950 όταν η Μεγάλη Βρετανία ενδιαφερόταν περισσότερο για την ικανοποίηση της Τουρκίας, στενής συμμάχου στη Μέση Ανατολή, παρά για την ετοιμασία ενός εφαρμόσιμου δημοκρατικού συντάγματος. Οι Συμφωνίες Ζυρίχης-Λονδίνου, κατά το συγγραφέα, επηρεάστηκαν αποφασιστικά από αυτή την «κλη-

ρονομιά» των βρετανικών ευαισθησιών, συμφερόντων και παλαιότερων συνταγματικών σχεδίων.

Στις πηγές που χρησιμοποιήθηκαν για τη συγγραφή του ερευνητικού αυτού έργου περιλαμβάνεται ένας εντυπωσιακός κατάλογος πρωτογενών και δευτερογενών πηγών. Αξιοσημείωτη είναι η εκτεταμένη αξιοποίηση υλικού των βρετανικών κρατικών αρχείων, κυρίως εγγράφων του υπουργικού συμβουλίου και των επιτροπών. Όπως αναφέρεται στην εισαγωγή, το υλικό αυτό έχει ιδιαίτερη σημασία αφού κατά την αποικιακή περίοδο οι βασικές αποφάσεις για την Κύπρο ανήκαν στην αρμοδιότητα του βρετανικού υπουργικού συμβουλίου που αποτελούσε έναν ιδιόμορφο «συνταγματικό νομοθέτη» της Κύπρου. Αξιοπρόσεκτη είναι επίσης η συστηματική έρευνα που κάλυψε αρχειακές πηγές και απομνημονεύματα στην Ελλάδα, ιδιαίτερα έγγραφα που έγιναν διαθέσιμα μετά τη δημοσίευσή του «Αρχείου Καραμανλή». Οι πρωτογενείς ελληνικές πηγές είναι ιδιαίτερα χρήσιμες και αποκαλυπτικές για την εξέταση της κρίσιμης δεκαετίας του 1950. Κατά την περίο-

δο αυτή έγινε σειρά βρετανικών συνταγματικών προτάσεων που αναλύονται διεξοδικά. Οι ελληνικές πρωτογενείς πηγές ρίχνουν επίσης αρκετό φως στις παρασκηνακές διαβουλεύσεις που συνέβαλαν στη διαμόρφωση των Συμφωνιών Ζυρίχης-Λονδίνου και του κυπριακού συντάγματος του 1960. Οι δευτερογενείς πηγές περιλαμβάνουν βιβλία, μονογραφίες και άρθρα στα ελληνικά, αγγλικά και γαλλικά.

Στην εισαγωγή του βιβλίου προσδιορίζεται το πλαίσιο και η μεθοδολογία με την οποία ο συγγραφέας προσεγγίζει το θέμα στο οποίο, όπως τονίζει, εμπλέκονται και θέματα βρετανικής πολιτικής ιστορίας, γεωπολιτικές παράμετροι, καθώς και η δυναμική των σχέσεων του τριγώνου Ελλάδας, Τουρκίας και Κύπρου. Η επιστημονική ευαισθησία και αντικειμενικότητα του συγγραφέα έδωσαν ένα έργο ανάλυσης και τεκμηρίωσης που διακρίνεται για τον εμπειρισμό και τη διαχρονική του προσέγγιση. Όπως λέει ο Κωνσταντίνος Σβολόπουλος, που προλογίζει το βιβλίο, η μελέτη του Χατζηβασιλείου «ευσύνοπτη και εμπειριστική, προσεγγίζει το θέμα στην ευρύτερη χρονική του έκταση» (σελ. 11).

Το πρώτο κεφάλαιο καταπιάνεται με βασικά προβλήματα της κυπριακής πολιτικής και συνταγματικής εξέλιξης, όπως τη διαπλοκή του κυπριακού προβλήματος με τις βρετανικές γεωπολιτικές προτεραιότητες και τη στάση της αποικιακής διοίκησης απέναντι στο εθνικό κίνημα των ελληνο-

κυπρίων και της κυπριακής εκκλησίας. Γίνεται επίσης αναφορά στο διακοινοτικό χαρακτήρα της κυπριακής κοινωνίας που αποτελείται κατά τα τέσσερα πέμπτα από ελληνοκύπριους και κατά το ένα πέμπτο από τουρκοκύπριους. Όπως σημειώνει ο συγγραφέας, η παράβλεψη της δημογραφικής σύνθεσης οδήγησε σε καταστρατήγηση της δημοκρατικής αρχής της πλειοψηφίας, κάτι το ασυμβίβαστο με το σύγχρονο συνταγματικό πνεύμα και πρακτική.

Το δεύτερο κεφάλαιο καταπιάνεται με τη βρετανική αποικιακή διακυβέρνηση της μεγαλονήσου κατά την περίοδο 1878-1948. Γίνεται εκτενής αναφορά τόσο στις εσωτερικές πολιτικές εξελίξεις όσο και στις προσπάθειες της αποικιακής δύναμης να διατηρήσει τον έλεγχο σε μια ανήσυχη αποικία στην οποία επικρατεί το σύνθημα της Ένωσης με την Ελλάδα. Σύμφωνα με το συγγραφέα, το φιλελεύθερο σχέδιο Winster (1948) και οι προτάσεις που το συνόδευαν «πρέπει να χαρακτηρισθούν ως μία μεγάλη χαμένη ευκαιρία για την ελληνική πλευρά, στο μέτρο που άνοιγαν το δρόμο ώστε να συσταθεί μία ουσιαδώς ελληνοκυπριακή διοίκηση στο νησί» (σελ. 65).

Στο τρίτο κεφάλαιο αναλύονται οι βρετανικές συνταγματικές προτάσεις και σχέδια της δεκαετίας του 1950. Ξεχωριστό ενδιαφέρον παρουσιάζει η επισήμανση ότι οι προτάσεις αυτές ήταν ποιοτικά διαφορετικές και φιλοτουρκικές σε σύγκριση με παλαιότερες. Η εξέλιξη αυτή αποδίδεται από το

συγγραφέα στην ανεξαρτησία της Ινδίας (1947) που οδήγησε σε μετατόπιση του κέντρου βάρους της βρετανικής αυτοκρατορίας από τη Νότια Ασία στη Μέση Ανατολή. Το Λονδίνο ήθελε να διατηρηθεί ως η κύρια δυτική δύναμη στη Μέση Ανατολή και έκρινε ότι η στενή φιλία και συμμαχία με την Τουρκία ήταν απαραίτητη για το σκοπό αυτό. Η διαμόρφωση φιλοτουρκικών βρετανικών συνταγματικών θέσεων αποσκοπούσε στον εξευμενισμό της Τουρκίας και την ενίσχυση της βρετανικής επιρροής στη Μέση Ανατολή. Η βρετανική αυτή πολιτική υποθήκευσε το μέλλον της Κύπρου, ιδιαίτερα με την αναγνώριση το 1956 χωριστού δικαιώματος αυτοδιάθεσης στους Τουρκοκύπριους και τις χωριστικές διατάξεις του σχεδίου Μακμίλλαν του 1958. Και στις δύο περιπτώσεις, στόχος του Λονδίνου ήταν να ικανοποιήσει την Τουρκία με την παράβλεψη της αρχής της πλειοψηφίας.

Στο τέταρτο κεφάλαιο εξετάζεται η συνταγματική πτυχή των συμφωνιών Ζυρίχης-Λονδίνου με βάση κυρίως το πλούσιο υλικό που έγινε διαθέσιμο μετά τη δημοσιοποίηση του «Αρχείου Καραμανλή». Οι συνταγματικές προβλέψεις των συμφωνιών του 1959 είναι καίριες και καθοριστικές για τις μετέπειτα εξελίξεις στην Κύπρο. Ένα βασικό θέμα που αναλύεται διεξοδικά είναι το «τεκμήριο της αρμοδιότητας» για την εκτελεστική εξουσία, που θεωρείται σημαντικό για την ισορροπία των εξουσιών στην Κυπριακή Δη-

μοκρατία. Αξιοπρόσεκτες είναι οι εκτεταμένες αναφορές στη γενικότερη συζήτηση και βιβλιογραφία για το σύνταγμα του 1960.

Στο πέμπτο (συμπερασματικό) κεφάλαιο ο συγγραφέας συνοψίζει τα πορίσματά του τονίζοντας ότι τα βρετανικά στρατηγικά συμφέροντα έπαιξαν διαβρωτικό ρόλο στην πολιτειακή ανάπτυξη της Κύπρου. Στην προσπάθειά της να εξυπηρετήσει τις τουρκικές επιδιώξεις στη μεγαλόνησο, η βρετανική πολιτική παραβίασε βασικές αρχές δημοκρατίας και ελευθερίας. Όπως χαρακτηριστικά γράφει ο Χατζηβασιλείου, «στην Κύπρο, εμφανίσθηκε μία διαμάχη μεταξύ στρατηγικής και ελευθερίας, μία διαμάχη στην οποία, για τη Βρετανία, οι ανάγκες της πρώτης μόνιμα επικρατούσαν των ζητούμενων της δεύτερης. Αυτό ακριβώς το στοιχείο –πολιτειακή ανάπτυξη ασφυκτικά περιοριζόμενη, ή και διαβρωμένη, από τα ζητούμενα της γεωπολιτικής– προσέδωσε στην κυπριακή συνταγματική ιστορία τον παράδοξο χαρακτήρα της» (σελ. 150). Αναφέρεται επίσης πολύ εύστοχα ότι στην εξέταση του Κυπριακού μπορεί να γίνει μία διάκριση ανάμεσα στο «μακρόκοσμο» της διεθνούς πολιτικής σκακιέρας (όπου πρωταγωνιστούν οι μεγάλες χώρες και οι γεωπολιτικές επιδιώξεις τους) και το «μικρόκοσμο» των μικρών χωρών (όπως είναι οι εθνολογικές, πολιτικές και κοινωνικές πραγματικότητες της Κύπρου). Ένα εφαρμόσιμο σύνταγμα για να είναι λειτουργικό έπρεπε να αντανakλά το «μικρόκο-

σμο» της Κύπρου, αφού θα ρύθμιζε τη δημόσια ζωή της. Ωστόσο, ήταν ο «μακρόκοσμος» –κυρίως οι γεωπολιτικές προτεραιότητες της φθίνουσας βρετανικής αυτοκρατορίας– που λειτούργησαν ως προσδιοριστικές παράμετροι για τη συνταγματική ανάπτυξη (ή καλύτερα υπανάπτυξη) της Κύπρου.

Ακολουθώντας τη λογική της θεωρίας των χαμένων ευκαιριών, ο συγγραφέας επισημαίνει ότι η συνταγματική πρόταση του Winstler το 1948 και οι διαπραγματεύσεις Μακαρίου-Harding το 1955-56 ήταν πιο κοντά στην εξυπηρέτηση του «μικρόκοσμου» της Κύπρου παρά των εξωτερικών γεωπολιτικών ισορροπιών. Ακόμη και στις Συμφωνίες Ζυρίχης-Λονδίνου, ο συγγραφέας βρίσκει θετικά στοιχεία, αφού ήταν ο μόνος αποδεκτός συμβιβασμός που έθετε «όρια στην επιρροή του διεθνοπολιτικού παράγοντα» και η εξουσία επιστρεφόταν στο γηγενή πληθυσμό του νησιού (σελ. 166).

Τέλος το βιβλίο σχολιάζει τη σημερινή κατάσταση και τις προοπτικές που διαγράφονται για την Κύπρο υπό το φως της αναμενόμενης ένταξης στην Ευρωπαϊκή Ένωση. Πολύ εύστοχα ο συγγραφέας επισημαίνει ότι η ένταξη στην Ευρωπαϊκή Ένωση μπορεί να λειτουργήσει ως μοχλός και πλαίσιο, που θα βοηθήσει στη δημιουργία κλίματος αμοιβαίας εμπιστοσύνης και πολιτικής σταθερότητας και ασφάλειας για όλο τον κυπριακό λαό. Θα μπορούσε κάποιος να προσθέσει ότι η ευρωπαϊκή προοπτική της Κύπρου προ-

σφέρει μία καλή ευκαιρία για διαφυγή από τον αναχρονισμό του Κυπριακού, που βασάνισε γενεές Κυπρίων και εξακολουθεί να δηλητηριάζει επικίνδυνα τις Ελληνοτουρκικές σχέσεις. Όπως εισηγείται και ο Χατζηβασιλείου, για να ξεπερασθεί ο αναχρονισμός και να καλυτερέψουν οι σχέσεις των δύο κοινοτήτων χρειάζεται ένα σύγχρονο και εφαρμόσιμο συνταγματικό πλαίσιο που θα ενθαρρύνει τη συνεργασία και δε θα εμπεδώνει το διαχωρισμό που επιβλήθηκε δια της βίας το 1974. Το βιβλίο επιβεβαιώνει ότι το ζητούμενο στην Κύπρο εξακολουθεί να είναι η σύσταση και λειτουργία ενός κράτους στο οποίο θα συνυπάρχουν συνθετικά και λειτουργικά όλες οι κοινότητες και όλοι οι πολίτες του νησιού. Αυτό όμως προϋποθέτει προσέγγιση δημιουργικού ορθολογισμού και απαλλαγής από τα μίσση και πάθη του παρελθόντος. Η γνώση, τα ερεθίσματα και ο προβληματισμός που προσφέρει το εξαιρετικό αυτό βιβλίο μπορούν να συμβάλουν προς αυτή τη κατεύθυνση. Η χρησιμότητα του βιβλίου είναι πρόδηλη για ερευνητές, φοιτητές, πολιτικούς, διπλωμάτες αλλά και απλούς πολίτες που νοιάζονται για το παρελθόν και το μέλλον της Κύπρου. Όπως αναφέρει χαρακτηριστικά ο Χατζηβασιλείου, στην Κύπρο «σε κάποιο βαθμό, το ίδιο πρόβλημα παρουσιάζεται και σήμερα, αν και σε ένα διαφορετικό πλαίσιο: πώς να εκπονηθεί ένας Καταστατικός Χάρτης που να αντανακλά τις πολιτικές, οικονομικές και κοινωνικές πραγματικότη-

τες της κυπριακής κοινωνίας και όχι ένα συσχετισμό διεθνοπολιτικών δυνάμεων, σε ένα νησί του οποίου η μοίρα έχει κυριαρχηθεί από τη διεθνή πολιτική και ισορροπία δυνάμεων και που βρίσκεται σε μία από τις πιο ταραγμένες περιοχές του πλανήτη» (σελ. 18).

Η πληρότητα και ο ακαδημαϊκός χαρακτήρας του βιβλίου είναι αξιοπρόσεκτα στοιχεία που ενισχύονται από το γεγονός ότι ο συγγραφέας είναι ιστορικός με νομική παιδεία και άρτια επιστημονική κατάρτιση που αντικατοπτρίζονται στην ευαισθησία του σε θέματα επιστημονικής δεοντολογίας και μεθοδολογίας. Ο Χατζηβασιλείου είναι επίσης καλός γνώστης του Κυπριακού και της σύγχρονης ιστορίας της μεγαλονήσου. Η διδακτορική του διατρι-

βή από το London School of Economics εξετάζει τη βρετανική πολιτική στην Κύπρο κατά την περίοδο 1955-59. Δημοσιεύθηκε το 1997 από το Πανεπιστήμιο της Μινεσσότα με τον τίτλο *Britain and the International Status of Cyprus, 1955-59* και έτυχε ευμενούς υποδοχής από την ακαδημαϊκή κοινότητα. Μέσα στο 1998 ο Χατζηβασιλείου κυκλοφόρησε ακόμη ένα βιβλίο με συναφές θέμα και τίτλο *Το Γεωπολιτικό Περιβάλλον του Κυπριακού και η Ελληνική Εξωτερική Πολιτική στη Δεκαετία του 1950* (εκδόσεις Παρουσία και Σπίτι της Κύπρου).

Ιωσήφ Σ. Ιωσήφ
Επίκουρος Καθηγητής Διεθνών
Σχέσεων, Πανεπιστήμιο Κύπρου

